Dr. VINCENC SAMEŠ

ROK 1468
A TŘEBÍČ

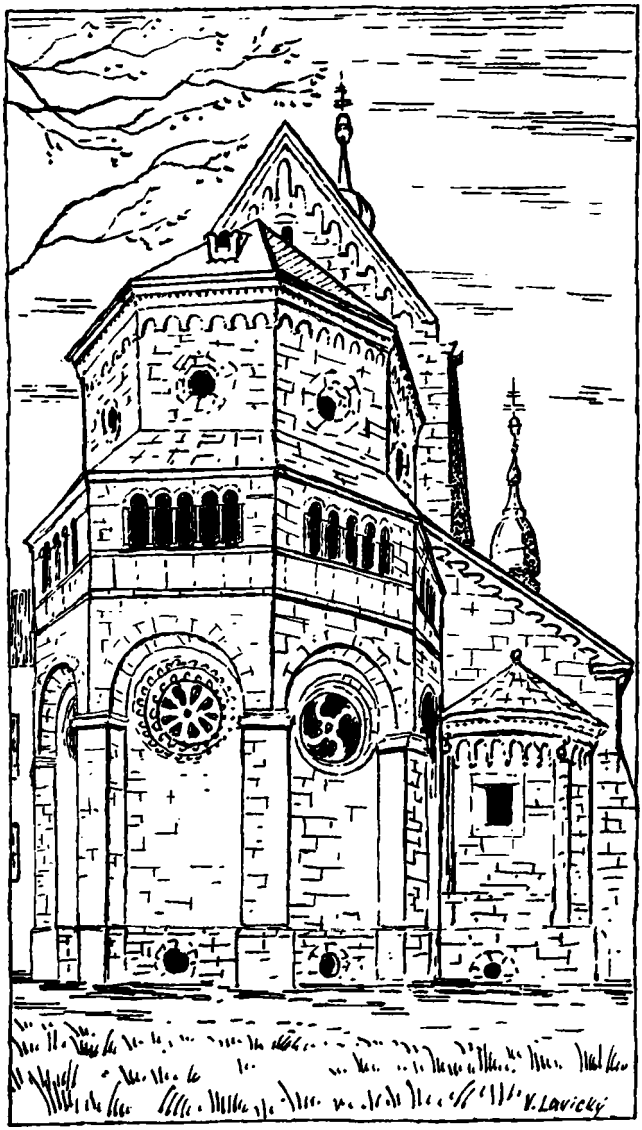
V. Lavický

Dr. VINCENC SAMEŠ

ROK 1468 A TŘEBÍČ

VYDÁNO K PĚTISTÉMU VÝROČÍ
DOBYTÍ A ZKÁZY MĚSTA TŘEBÍČE
VOJSKY UHERSKÉHO KRÁLE
MATYÁŠE KORVÍNA

* * *

OKRESNÍ KNIHOVNA V TŘEBÍČI
KOMISE PRO CIZINECKÝ RUCH ONV

V první polovině 15. století zajímal zápas o nápravu církve téměř všechno evropské lidstvo. Lidová hnutí, jako viklefství nebo naše husitství, která opravdu toužila po nápravě člověka i společnosti, byla zatlačena do slepé uličky kacířství. Jinak bylo s voláním po nápravě v hlavě a údech církve. Tu měly provést velké koncily, které byly stavěny proti absolutismu papežskému jako jakýsi parlament. Moc papežova měla státi po boku koncilu jen jako orgán, opřený o vůli věřících.

Byla to revoluce mocných v církvi, revoluce bez zvíření mohutných lidových mas. Konciliární teorie získávala také tím, že se koncilu basilejskému podařilo zažehnat příšeru českého kacířství a sevřít ji bezpečnými hrázemi kompaktát. Bystří publicisté, k nimž patřil také Aeneas Silvius Piccolomini, získávali na evropských universitách takový ohlas pro konciliární teorii, že skoro ve stejné době, kdy náš táborský radikalismus utržil u Lipan rozhodnou ránu, byl papež Eugen IV. zatlačen se svou teorií o všemoci papežské do téměř beznadějného postavení. A přece on se stal nakonec vítězem, protože měl úspěch v jednání s Řeky, a zaskvěl se v očích světa jako obnovitel jednoty církve, ačkoliv pravda byla ještě na celá staletí vzdálena. Po roce 1449 papež upevňuje svou nově získanou moc konkordáty s evropskými vládami, v nichž je jediná zmínka o tom, že se zavazuje svolati vbrzku nový obecný koncil, což znamenalo, že nově získanou moc si papežství udrží, jen jestliže provede opravdovou reformu církve.

Touha po nápravě se projevuje, abychom byli struční, nejen observatismem, tj. snahou po zpřísnění života v klášteřích, ale i skutečnými záchvaty pokání, jež v některých místech nabývají charakteru davové hysterie, kterou dovedli rozněcovati takoví mistři slova a demagogie, jako byl u nás např. Jan Kapistrán. Eugen IV. sám byl stoupencem tohoto hnutí. Mnohem usilovněji šel proti teorii konciliární a za upevněním papežské moci Mikuláš V. od roku 1447. Ten dovedl využít i služeb někdejšího obhájce konciliární teorie kardinála Mikuláše Krebse z Kuesy

v Trevírsku, kterého papež, jemuž se kompaktáta sjednaná v Basileji přestávala zdáti vhodnou základnou k dalšímu vývoji, pověřil jednáním s Čechy v Řezně. To ovšem rušil svými fanatickými kázáními na Moravě i v pohraničních krajích českých zmíněný Jan Kapistrán v letech 1451–52. Zdálo se tedy, že papežství Mikuláše V. nezapomene zasahovati prospěšně — pro církev — do poměrů zaalpských ve smyslu opravy církve požadované širokou veřejností. A právě Mikuláš V. se svým sklonem k humanismu to byl, kdo právě tímto zesvětštěním papežského dvora stále větším a za jeho nástupců vzrostlým do ohavných rozměrů vykopal první hluboký příkop mezi studeným severem a slunným, tolik humanismu a renesanci vyhovujícím jihem.

Pět let po dobytí Cařihradu sultánem Mohamedem II. nastupuje na stolec papežský Pius II. Aeneas Silvius Piccolomini, bývalý konciliarista, u něhož bylo možno očekávat pochopení pro Čechy. Úkoly, které před ním stály, byly ohromné. Reforma církve se tlačila neúprosně do popředí evropského zájmu. Boj proti Turkům byl příležitostí, kdy se církev znovu mohla zaskvít jako oprávněný vůdce křesťanského světa. A přece právě tento papež začíná rozvířením české otázky ničit všechny předpoklady míru v církvi i v Evropě zrušením kompaktát 1462 a pohnáním Jiřího z Poděbrad před soud. Je známo, jak se Jiří v této první fázi snaží oporou o mezinárodní souhlas (projekt Spolku evropských států) zabránit vyhrocení sporu a zajistit mír pro svůj národ. Tím hůře bylo za Pavla II., kterým začíná řada renesančních papežů, kteří zavedli církev do bahna nepotismu a hrubé zločinnosti. Než vraťme se k českým událostem, na nichž nám především záleží.

Uprostřed jednání probíhajících mezi nejvyššími činiteli střední a jižní Evropy, kdy Jiří marně bojoval o vyřešení svého a celonárodního sporu s církví, je podivné, že přes prudký nápor papežských hrozeb proti králi Jiřímu zůstala většina českých klášterů v Čechách a na Moravě věrna svému zákonitému králi. Jen žebravé řády, stojící vždy v čele boje proti husitství i jeho zakladateli, postavily se proti němu. Třebíčský opat Matěj r. 1466 spolu s proboštem kounického kláštera Václavem a pře-

vorem kláštera Hradiště Jakubem přece opatrně slibují Jiřímu, že se přičiní o jeho dohodu s papežem, který právě Jiřího jako kacíře odsoudil.

Král Jiří dlouho odkládal konečné rázné rozhodnutí, že až na své vlastní straně vzbuzoval nespokojenost. Začátek roku 1467 přinesl vyjasnění. Tábory se ucelily. Císař Fridrich III., jemuž Jiří učinil tolik dobrého, postavil se na stranu Jednoty zelenohorské, jejíž náčelník, kdysi rovněž přítelem Jiříkovým se zvoucí a přitom však stále vlastního prospěchu hledající, z milosti papežovy schválen ve svém postavení v Panské jednotě. Fridrichovi byl Zdeněk dvojnásob milý, protože ještě při posledním jednání Jiříkových poslů se Zdeňkem a jeho přívrženci na sjezdu v Jindřichově Hradci začátkem února 1467 Zdeněk tvrdil, že král český je manem německého císaře, a proto je třeba císařova potvrzení českých stavovských svobod. Je přirozené, že proti takové zradě bylo nutno na nejbližším sněmu konaném v únoru v Praze vystoupit a skutečně tam byl Zdeněk se všemi svými prohlášen za rušitele zemského míru.

Před odpovědí Jiříkovou Zdeňkovi ze Šternberka ještě jednou Jiří aspoň správně, i když marně a bez úspěchu, pokusil se katolickým pánům dokázati, že nespravedlivý papež není v církvi nejvyšším rozhodčím, nýbrž všeobecný koncil, který v českém sporu s církví má rozhodnouti. Jiří svým prohlášením ze 14. dubna nedosáhl ovšem ničeho jiného, než že uklidnil svědomí některých katolíků, kteří se nechtěli postavit proti svému králi stejně jako nechtěli porušit poslušnost církvi. Jinak válka byla vedena s neobyčejnou krutostí ve všech zemích tehdejšího českého státu, v Čechách, na Moravě, ve Slezsku i v Lužicích. Postavení Jiříkovo mělo zhoršit vyslovení klatby nad ním Janem Rokycanou a jeho rádcem Řehořem z Heinburka na Zelený čtvrtek 26. března 1467. Ale ani tato skutečnost nezískala papeži spojence, kterého proti Jiříkovi potřeboval. Norimberský sněm v Německu mu nevyhověl. Polský král Kazimír nebyl rovněž ochoten vzhledem ke starším svým jednáním s Jiříkem a také vzhledem k rozladění, jež způsobil v Polsku papež tím, že nechtěl potvrdit mír Toruňský z roku 1466

mezi Polskem a řádem německých rytířů. V rozptýlených bojových akcích obou stran, v nichž měl Jiřík se svými vojsky vedenými syny jeho Viktorinem a Jindřichem větší úspěchy než strana protivná a ve kterých hynul především selský lid, nebylo možno viděti zdárný konečný výsledek pro věc papežskou. Nehledě k tomu, že se válka bez rozhodující srážky musila protahovati, což zase bylo nebezpečné vzhledem k dávno již trvající hrozbě turecké. V domácích poměrech českých a především moravských rozhodovala často příslušnost k české nebo německé národnosti toho kterého města. Tak na Moravě se k Jednotě přidala německá města Brno, Jihlava, Olomouc i Znojmo, ovšem nevyvážilo to — stejně jako zrada olomouckého biskupa Tasa z Boskovic — úspěchy královské, udržení Špilberku v moci královské, vítězství Viktorinovo ve Slezsku v červnu 1467, nezdary chabých křižáckých houfců poskvrňujících svou ukrutností při loupeži papežovu „boží" válku, nezdar hospodářského bojkotu ze strany českých sousedů apod. Jak zlá byla situace pro stranu církevní (spíše bychom měli říkat papežskou), je vidět z toho, jak usiloval nejmocnější katolický pán Jošt z Rožmberka o příměří s králem Jiřím. Uzavřeno bylo již v září 1467 a nakonec i Jednota zelenohorská byla ráda, když mohla užiti polského zprostředkování k smlouvě o příměří, jež pak uzavřeno 19. listopadu a prodlouženo do 26. května 1468.

Jiříkovi zcela právem bylo dáváno jméno „knížete míru". Snad i uzavření příměří s Jednotou mělo býti prvním stupněm k pozdějšímu usmíření rozvaděných domácích stran. Snad chtěl Jiřík obrátit všechnu svou sílu proti německému císaři Fridrichovi. Kníže Viktorin skutečně vtrhl s částí českého vojska začátkem ledna do Rakous, maje za rádce zkušeného válečníka hejtmana Václava Vlčka. V opovědných listech vytýká Jiří císaři 29. prosince 1467 a 8. ledna 1468 především nevděčnost. Jistě však byly zde důvody hlubší, podle Palackého i státoprávního charakteru: šlo o pevnější sepětí království českého s říší německou. Zle tísněný císař se obrátil o pomoc ke králi uherskému Matyáši Korvínovi, nešetře sliby a nadějí

na zisk a snad i příští hodnost římského krále. Když i zástupci Jednoty panské Tas z Boskovic a Zdeněk ze Šternberka ve slovenské Trnavě žádali Matyáše o pomoc při dalším vedení války a papež pomáhal lámat poslední rozpaky nadějí na český trůn, rozhodl se Matyáš jíti proti Jiřímu. S Turky vyjednáno příměří na tři roky. Jednatelem poslaným do Turecka byl sám Jiskra z Brandýsa. 31. března posílá odpovědný list Viktorinovi a jako důvod boje uvádí ovšem starší smlouvy s Fridrichem, kdežto prý Jiří smlouvy s Matyášem porušil tím, že se dal do boje proti císaři bez Matyášova vědomí.

Tento vývoj věcí Jiřího snad osobně zklamal. Přesto, že tolikráte Matyáše poznal jako zrádného a nespolehlivého, přece stále věřil, že se nedá strhnouti k vystoupení proti bývalému svému tchánu. Vždyť ještě 9. února šly do Uher od Jiřího přátelské dopisy stejně jako od Viktorina, který dokonce nabízel Matyášovi vojenskou pomoc proti jeho domácím odpůrcům — a od Jindřicha. Vstup Matyášův do války byl skutečně osudný. Osudný pro husitský český stát, osudný pro naše město. Rozhodnutí Matyášovo bylo však osudné i pro jeho vlastní království, pro Uhry, protože to znamenalo nutné zanedbání hlavního uherského úkolu, obrany proti turecké invazi, která se pak v důsledku celkového zeslabení uherského státu uskutečnila o padesát let později. Událost tím závažnější, že znovudobytí uherských zemí a tím ochrana střední Evropy před Turky padla jako těžké staleté břímě na české země stojící od roku 1526 trvale již v habsburské moci. To však všechno bylo věcí dalšího dějinného vývoje.

Pro průběh Jiříkova a lze říci českého boje proti církvi bylo však důležité, že v Matyášovi vstupuje na jeviště osoba jednotící všechny akce proti husitskému králi, nadaná potřebnou energií a cílevědomostí, podporovanými nejvyšší a po stránce charakterové bezohlednou ctižádostí. Na váhu padalo i to, že se od počátku akcí projevil rozdíl po stránce vybavení i taktiky obou nepřátelských vojsk. Kdežto na straně české stále základem bojové taktiky zůstává vozová hradba a tím celý způsob boje byl v podstatě defenzívní, na straně Matyášově jádrem

vojska — přiměřeně terénním poměrům na uherské stepi — bylo jezdectvo, tedy prvek vysloveně pohybový a útočný. Důležité bylo i to, že i žoldnéřská část vojska Matyášova, složená ze zbytků někdejších rot Jiskry z Brandýsa a tzv. žebráků, žoldnéřů z Moravy Viktorinem na Slovensko předtím vytlačených a po jejich zajetí Matyášem do jeho vojska zařazených, byla nejen jezdecky dobře opatřena, ale také po stránce bojové zkušenosti na vysoké úrovni.

Matyáš nemohl papeži a kardinálům učinit větší radost než svým vystoupením proti českému králi. Je to viděti i z dopisu, který psal kardinál Jakub Piccolomini papeži slovy snažícími se rouhavě napodobit biblický sloh: „Pozdvihl jsem oči i rukou svých k nebi a děkoval milosrdnému bohu, že shlédl na nás konečně a vzkřísil v nás naději spasení, i vzbudil ducha Danielova, jenž potříti má satanáše pod nohami našimi. Probudil se již pán jako ze spaní a jako mocný vínem podnapilý. Pomsta krve služebníkův jeho vešla v pohled jeho, a nepřátelé naši položeni budou za podnože nohou našich... Prositi budeme boha zástupcův a pomáhati hlasem církve králi zbožnému, aby když on bojuje, dštily na hříšníky české provaz, oheň a síra, a duch vichřice ať bude podílem kalicha jejich, pro kterýž tolik prolévají krve své i cizí."

Ja přirozené, že se překvapený Viktorin nemohl v Rakousích postaviti s úspěchem proti nové síle a musil se s obtížemi probíjeti ze zaskočení u Štokravy, což se mu podařilo v souvislosti s urychlenou pomocí Jiříkovou, který se objevil velmi brzy u Znojma. Matyáš dovolil vojsku pouštěti se jen v menší potyčky. S ostatním vojskem se položil táborem u rakouské Lávy, kdežto české vojsko tábořilo, k boji připravené, u Dyjákovic, I za této situace se pokoušel Jiří o dorozumění se svým bývalým zetěm. Marně. Jiří obtížený novou a ještě horší klatbou papežskou nemohl získati od Matyáše jiné dohody než takové, která by byla novým úskokem a novým podvodem, jako byl slib zajištění přímého jednání s kurií při Jiříkových tak závažných zárukách, jako bylo vydání pevného brněnského hradu Špilberku do rukou Matyášových. Ukázalo se, že v následujících

bojích mají Uhři výhodu pohyblivosti, Češi nemohli získati ani dostatečné píce pro skrovné své jezdectvo, což ovšem mělo zase neblahé následky pro jeho výkonnost. Proto nelze se divit, že Jiří nepokládal svou osobní přítomnost na jižní Moravě za nutnou a s vojskem se obrátil do Čech. Podle jedné zprávy dodané pánu z Rožmberka byl Jiřík 10. května u Třebíče, kde zanechal svého syna Viktorina s částí vojska, v němž bylo i na 2500 jezdců. Podle Kubeše, který čerpal zprávy ze všech tehdy dostupných soudních pramenů, mezi nimi i z třebíčského kronikáře Eliáše Střelky Náchodského, bylo jezdců jen 1500. I to byl počet dosti značný.

Odchodem Jiříkovým od Třebíče a zanecháním jeho syna Viktorina, vojáka statečného, ale ne vždy dosti opatrného a rozmyslného, začal se naplňovati krutý osud Třebíče.

Především nemohl asi táhnouti od Znojma přímou cestou, protože tu mu přehradilo uherské jezdectvo. Proto se pravděpodobně vyhnul směrem k Náměšti, čímž se ovšem velmi zdržel, neboť se svými vozy musil překročit nejen údolí řeky Jihlavky, ale také údolí Oslavy. Není tedy divu, že musil svému vojsku dopřáti poněkud klidu. Teprve asi 9. května dorazil do Třebíče, příliš pozdě, aby mohl připravit město, sice velké, ale k obraně svou polohou i tehdy ještě nedostatečným opevněním nehotové.

Můžeme sice předpokládati, že město Třebíč po válkách husitských své hradby povolené známým privilegiem markraběte Karla z r. 1335 opravilo, ale přece nebyly tak dokonalé, aby mohly početnému nepříteli vzdorovati nadlouho. Zvláště když na jižní straně byl pravidelný opevňovací systém s pevnou branou, městskou věží za ní stojící zpevněnou, s častými baštami a městským příkopem zavodňovaným složitou soustavou potrubí a přehrad — vzhledem ke sklonu městského příkopu k Jejkovu a Stařečce — z rybníku Jordán na dnešním náměstí Čs. armády před býv. gymnasiem, na místě, jež se až do druhé poloviny minulého století nazývalo Novým světem. Hůře bylo na straně severní, kde sice městské hradby těsně k řece přiléhaly, jak ukazují jejich zbytky do dnešního dne zachované, ale byly těžko ochranitelné, protože obránci byli velmi

ohroženi případnou střelbou z Hrádku. Proto tam bylo zřízeno vysunuté opevnění, po němž skalisko nad Jihlavkou dodneška má své jméno. Podobná, ačkoliv ne tak nebezpečná nesnáz byla na straně jihozápadní, kde stráně Kostelíčka musily býti rovněž chráněny tzv. tvrzkou. Největší nebezpečí pro město však tkvělo v tom, že sám střed města bylo možno ohrožovati vrháním zápalných střel.

Že vojensky tak nevhodně položené město si Viktorin zvolil pro svoje vojsko za opěrný bod, mělo svůj důvod pravděpodobně v tom, že na západní Moravě nebylo tak lidnatého českého města jako Třebíč, která odedávna i s klášterem zůstávala Jiříkovi z Poděbrad věrná, zatímco Jihlava patřila k předním jeho nepřátelům na Moravě. Snad k volbě Třebíče přispívalo i to, že také nábožensky byla blízká Jiříkovi, neboť asi od r. 1424 či 1425 byla v husitských rukou v okruhu husitského myšlení. Konečně snad se ani nečekalo, že král Matyáš tak rychle potáhne od rakouských hranic do Moravy, protože Viktorin podle souhlasných některých zpráv byl zanechán u Třebíče s úkolem, aby vojsko Matyášovo znepokojoval a tím vázal.

Všechny tyto předpoklady se nesplnily. Král Matyáš úsilným pochodem, při kterém nijak se nedal zdržovati pěchotou, dorazil pravděpodobně již 12. května před Třebíč a kníže Viktorin musil se při výpadu z města přesvědčit, že jeho síla na vojsko Matyášovo v počtu 10.000 mužů — vedle jiných jezdců — nestačí. Ve vojsku Matyášově byli i bývalí bratříci jako žoldnéři, jichž roty pozbyly docela husitského charakteru. Byly vedeny nejen svými starými vůdci, ale také katolickými hejtmany. Doplněni byli žoldnéři rakouskými, slezskými a příslušníky kmenů v Uhrách tehdy žijících, takže pochopíme, že šla o nich pověst jako o krutých loupeživých nepřátelích. K tomu přistupovaly skupiny křižáků, kteří uposlechli výzev papežových a získávali tak za všechny ukrutnosti páchané na moravském a českém obyvatelstvu odpustky hříchů, které jinak k rozšíření byly rezervovány stolici papežské! (Pabula z 20. dubna 1468). Zhouba postihující třebíčský venkov od spižujících Uhrů zničila celou řadu vesnic, takže boje za války

1467—14668 zpustošily více sídel než válka třicetiletá. Jaký div, že se v poslední chvíli před příchodem Uhrů třebíčské náměstí, byť nadměrně velké, zaplnilo nejen vojskem Viktorinovým, ale i mnohými uprchlíky z nejbližšího okolí a z tvrzek, jež se ubránit nemohly. A to vše bez ohledu na nedostatek zásob. Čeho, zdá se, nescházelo, byla odvaha bránit se nepříteli, od něhož nebylo možno očekávati slitování. Pravděpodobně jen malá část žen a dětí se uchránila ještě včas do Velkého Meziříčí, jak byla v Třebíči tradice. Ostatní obyvatelé, zejména muži, snažili se zpevnit hradby, ovšem marně, protože útok proti městu byl veden ze čtyř stran, připravován střelbou z těžkých děl. Poprvé slyšíme zde o použití mosazných děl, jak píše kronikář Střelka. Hlavní úsilí bylo vedeno od strany jejkovské, ale i na ostatních stranách po dobytí pevnůstky na Strážné hoře, ostatně od hradeb příliš vzdálené, a po vypálení předměstí nebylo příliš klidu. V krátké době začalo hořeti i samo město, z velké části ještě dřevěné, a oheň šířený prudkým větrem zahubil prý na 1000 lidí, zejména žen a dětí. Viktorin musel uznati, že by úkol nesplnil, kdyby zůstal ve městě, a proto se svým vojskem unikl přes řeku na klášter, ztrativ přitom velkou část zbývajících zásob. Město Třebíč samo po třídenním opravdu hrdinském boji bylo ze strany jejkovské dobyto, když předtím Matyáš své bojovníky nadchl nadějí na plnou volnost kořistit v městě. Třebíč byla tehdy městem nesporně bohatým. Všechno však padlo do rukou útočníků. Kronikář líčí chtivost Uhrů vypravováním, jak Uhři — (úmyslně je nejmenuje Maďary) — svrhli s věže velký zvon opatřený pro ozdobu zlatou obručí a jak jej pracně rozbíjeli a pak ukořistěné kusy zlata odnesli. Někteří měšťané nebo i cizí uprchlíci se snažili zachránit před uherským zajetím — (zajatců prý bylo na 1500) — a proto se snažili rovněž dostati na zámek. Ale odtud byli vraceni, protože klášter byl již přeplněn vojskem a těmi, kdož se tam uchýlili již dříve. Tito ubožáci dostali se pak rovněž do moci uherské, když Matyášovo vojsko obsadilo celé okolí kláštera a klášter obehnalo trojnásobným valem, aby z něho nemohl nikdo uniknouti.

Dobytí Třebíče bylo prvním znamenitým vítězstvím Matyášovým v jeho válce proti Jiříkovi. Nebylo však vítězstvím úplným. Matyáš potřeboval přivodit rozhodnutí ve válce co nejdříve a tu mohl počítati s tím, že zajetí obou synů Jiříkových, Viktorina a Jindřicha, bude rozhodující událostí. Domníval se, že nejeen Viktorin, ale i Jindřich jsou v obleženém klášteře uzavřeni. Proto veškeré úsilí obrátil na jeho dobytí, ještě než se bude moci Jiřík s novou zemskou hotovostí k Třebíči dostavit. Jeho vojsko neustále rostlo. Někteří moravští páni, dosud Jiříkovi věrní, hledali nyní přijetí u Matyáše, který svolával své věrné, žádaje je o posily, na den 21. května k Třebíči. Poměrně značné vojsko ovšem potřebovalo neobyčejně mnoho zásob a píce, a proto celé třebíčské okolí daleko do zalesněných západních částí našeho okresu i daleko do rovinatých oblastí jihovýchodu neobyčejně trpělo nájezdy divoké uherské jízdy.

Pokud se týká zásobování, mnohem hůře bylo v klášteře, kde podle Palackého bylo na 2500 žoldnéřů a na 4000 lidí z Třebíče a okolí i s ženami a dětmi. Uvážíme-li prostor kláštera, jak se nám jeví dnes, je neuvěřitelné, že by se tak velký počet lidstva mohl směstnati na tak malém území a vydržeti zde po celý měsíc. Proto myslím, že zde bylo nebo se vytvořilo jakési hradiště, které sahalo až za dnešní hospodářské budovy zámecké směrem k Nehradovu. Tím ovšem byla obrana velmi ztížena, ale současně i střežení tak dlouhé linie pro Matyášovo vojsko ztíženo. Tím také lze vysvětlit pozdější úspěch Viktorinova pokusu o uniknutí.

Zatím král Jiří znovu svolal zemskou hotovost, s níž chtěl Viktorina ze sevření vybavit. Zdálo by se snad podivným, že Jiří uprostřed války předtím zemskou hotovost rozpustil. Třeba však uvážit, že česká šlechta byla povinna na svůj vlastní naklad účastnit se obrany země jen po jeden měsíc. Král chtěje ušetřit, rozpouštěl proto své vojsko aspoň na čas. Nyní však bylo nutno jednati rychle, neboť se dalo lehce usoudit, že obležení bez zásob nemohou dlouho vydržeti. Proto také Jiří vysílá od Kutné Hory, kde se hotovost scházela, svého syna

Jindřicha spolu se zkušeným válečníkem Petrem Kdulicem z Ostroměře, aby bratrovi pomohl.

A tu nastávají značné obtíže, chceme-li správně umístit jednotlivé akce uherských i českých vojsk. Zprávy, které se nám zachovaly, znají jenom nejvýznačnější místa třebíčského okolí, nejmenují potoky a údolí. Zpráva o příchodu vojska knížete Jindřicha k Třebíči praví, že bylo přijato střelbou uherskou ze Strážné hory, která podle Tomka „stojí nad městem proti klášteru jižně od něho za řekou Jihlavkou a potokem Stařečkou". Proto prý se česká vojska jala kopati zákopy, ale než se mohla jimi zajistit, byla poražena útokem Uhrů 22. května a zaujala prý nové postavení v oudolí u vsi Vladislavě, východně od města, kdež se ohradila vozy. Situaci bych si snad podle konfigurace terénu a směru příchodu českého vojska představoval asi tak, že Jindřich mínil po svém příjezdu od Polné obejít uherské postavení nebo uherský tábor v prostoru Týna, rybníku Na Kocandě a Hrádku a proniknouti od jihu na klášter, protože sám byl jistě příliš sláb, aby mohl s Matyášem svésti rozhodnou bitvu k osvobození kláštera. Výprava nutně měla míti jen účinek moralní, případně posílit obranu nebo zajistit doplnění zásob. Proto soudím, že Strážnou horou nemůže býti myšlen dnešní Kostelíček, protože střelba z děl tehdejší donosnosti nemohla by na velkou vzdálenost škodit. Spíše jde o prostor dnešní Krajíčkovy stráně, odkud ovšem bylo možno Jindřichovo vojsko ohrožovati. Prostor, ve kterém se Jindřich snažil zachránit okopy, musil by pak býti nad někdejší Brázdovou cihelnou a tam také někde byla svedena bitka 22. května.

V bitce byl pak král Matyáš raněn a snad málem by byl přišel o život. Píše o tom knížeti Jindřichovi z ležení před Třebíčí, když odmítá jako vyjednavatele šlechtice, kteří snad nevhodným a ne příliš čestným způsobem se pokusili o uherského krále. Že opravdu šlo o věc, kterou nemohl čestný Jindřich pominouti mlčením, je viděti z toho, že ještě 2. května slíbil provinilé šlechtice vydati v ruce Matyášovy k potrestání. Potom však se snažil je zachránit přímluvou, protože mu na nich za kritického stavu věcí musilo záležeti.

Král Jiří spěchal zatím k moravským hranicím a utábořil se sám v Polné, kdežto valnou část vojska poslal pod dvěma vůdci, rytíři — panem Jeníkem a panem Hrabákem — k Třebíči. I toto vojsko postupovalo starou polenskou cestou, přiblížilo se k uherskému táboru od severu a snažilo se pod ochranou vozové hradby přejíti přes řeku Jihlavku. — Soudil bych, že opět poblíž Nehradova. Uhři, kteří viděli vojsko se přibližovati, jezdecky zaútočili, právě když Češi své vozy přetahovali přes řeku po jakési polní mostní konstrukci. Byli odraženi stejně jako o něco později, když se české vojsko snažilo vystoupit na „Strážnou horu", odkud předtím byl Jindřich přivítán uherskou dělostřeleckou palbou. Tentokráte Krajíčkova stráň nebyla nepřítelem obsazena a tak se mohlo v tomto prostoru české vojsko utábořit dne 31. května 1468. Tomek výslovně říká, že české vojsko zaujalo na vršku pevné postavení „zcela blízko obleženému táboru". Při tomto chápání rozložení sil, uherského vojska v prostoru Týn, Podklášteří, Hrádek, českého vojska na Krajíčkově stráni (nevylučuji, že i sám Kostelíček byl obsazen), Jindřichova oddílu někde u Palečkova mlýna, bylo možno se z Krajíčkovy stráně střelbou šípy dorozumívati s obleženými v klášteře.

Tam zatím bylo stále hůře a hůře. Zprávy mluví o tom, že byly zabíjeni koně jako hlavní potrava. — Přece však jich zbylo tolik, že později Viktorin mohl prorazit uherským ležením. — Vody se nedostávalo a bylo nutno píti vodu z hradních příkopů. Voda se přiváděla potrubím jednak z rybníčku Obůrky a snad i dalšího a z Kocandy. Horší bylo, že nadměrné stěsnání lidí a nedostatek vedly brzo k vzniku nemocí a houfnému umírání. Viktorin se snažil nejdříve osobním vyjednáváním s Matyášem posádku zachránit pro další boj, a proto nabízel uherskému králi i vydání Špilberku za volný odchod. Matyáš však na tuto podmínku nechtěl přistoupit, ačkoliv později při jednání s králem Jiřím v Kamenici sám o vydání Špilberku usiloval. Tentokráte na tuto podmínku nepřistoupil Jiří, a to při jednání 2. června 1468.

Po nezdaru jednání začaly zase před Třebíčí šarvátky, které však nikdy nenabyly charakteru rozhodného boje. Střílelo se

z děl jednoho tábora do druhého, byly drobné jezdecké šarvátky. Uhři se nemohli odvážit přímého útoku na české vozové opevnění. Češi naproti tomu se zase nemohli odvážit se svou pěchotou (především sedláci a pak měšťané husitských měst) boje v otevřeném poli, protože se zase nemohli postavit uherské lehké jízdě. Protahování bojů u Třebíče po příchodu českých vojsk nemohlo býti Matyášovi milé. Zplundrovaný kraj nedával již tolik jako dříve. Podjezdy musily zajížděti až na 6 mil daleko, než něco kloudného sehnaly, a to znamenalo opustit ležení na dva až tři dny při nebezpečí zaskočení jednak českými oddíly, které týmž způsobem spižovaly, nebo domácím obyvatelstvem. Proto i v uherském vojsku docházelo k nedostatku. U Matyáše pak rostla touha zvýšeným náporem vojska vynutit rozhodnutí dobytím kláštera. Proto se znovu 1. června obrací k českým katolíkům o pomoc listem, z něhož se ve stručnosti dovídáme o nejdůležitějších událostech v Třebíči. „.... s pomocí Boží při samém příchodu řečené město Třebíč jsme vzali, spálili a do kořene zkazili. Poněvadž však do něho jako do nedobytného byl ze sousedních míst velký shon lidí, mnoho majetku, koní, vozů a lidí nepředvídaným požárem uhořelo. Někteří z vojska Viktorinova, zejména ti, kteří se utekli do věží, dostali se jako zajatí do našich rukou a jiných nemálo. Viktorin sám asi s 1500 muži do hradu tamějšího opata se utekl..." Nakonec Matyáš vyslovuje své očekávání příchodu samého Jiříka a prosí snažně o pomoc. Podobné prosebné listy poslal papežskému legátu, vratislavským měšťanům i Tasovi z Boskovic a v nich již vyčítá, že práci pro ně musí konati sám, bez jakékoliv pomoci. Odmítá veškerou odpovědnost za to, jestliže se něco přihodí od toho kacířského národa.

Vedle toho se Matyáš snažil postrašit i třebíčského opata Matěje, který sice předtím nechtěl krále Jiřího zradit, ale opatrnicky nesliboval více než účast při zprostředkování jednání s papežským dvorem. Jeho účast Viktorinova v klášteře pravděpodobně zabránila, aby Matěj nešel cestou řady moravských pánů, kteří opustili Jiříkovu zástavu po dobytí Třebíče. Jistě život v obleženém klášteře nebyl pro mnichy ničím příjemným.

K tomu nejistota, jaký bude konečný výsledek vojny, v níž se štěstí zdánlivě sklonilo na stranu odbojníků a útočníků. Toho právě Matyáš využil. Vyzýval opata, aby se přičinil o vzdání kláštera. V tom případě sliboval milosti a vysoká důstojenství ze strany papeže a císaře. — Zde je také viděti, že šlo o samostatnost českého státu. — V případě odmítnutí hrozil Matyáš vypleněním klášterních statků, měst i vesnic, ač se to již dávno stalo.

Pro pozdější dobu hrozil vyhnanstvím nebo vězením. Není divu, že se vysoký prelát opravdu přimlouval za vzdání kláštera nebo snad mírnou dohodu s uherským králem. Pro Viktorina jistě nastala koncem května duševně neobyčejně vysilující situace. Pokus o výpad, který Viktorin podnikl, se nezdařil, mniši se stávali nespolehlivými, třebíčští měšťané, vesměs patriciové, kteří měli možnost nejdříve se se svým movitým majetkem na klášter zachránit, začali také obraceti. Viktorin si pomohl tím, že nespokojence z řad měšťanů vyhnal z kláštera, čímž někteří padli do uherského zajetí, jiní, kteří přišli na kořistní uherské oddíly Matyášovy, byli pobiti, neboť Matyáš za každou odevzdanou hlavu vyplácel srbskému pomocnému sboru vysokou peněžitou odměnu, celý jeden zlatý. Žold tito vojáci nedostávali. Měli svoji krvavou práci „v úkolu".

Přes přítomnost českého vojska bylo jasno, že se klášter nadlouho neudrží, protože větších sil nebylo možno ze strany Jiříkovy k Třebíči poslati. Občanská válka (můžeme tak odboj Jednoty zelenohorské a německých měst s ní spojených nazvati), byla vedena jako drobná válka po celém území Čech, Moravy i Slezska, a to se střídavým štěstím i dovedností vůdců. Není divu, že se Viktorin nakonec rozhodl k činu, kterým se již jednou, u Štokravy, vymkl uherské moci.

Listem, vstřeleným šípem z kláštera do českého tábora na tzv. Strážné hoře, požádal o pomoc v noci z 5. na 6. června 1468, kdy boj vzhledem k svátkům svatodušním jistě poněkud utichl nebo se zmírnil. Jeho pokynům bylo na české straně vyhověno. V českém táboře se projevil večer 5. června ruch příprav k boji. I část vojska se začala přemísťovati, takže Matyáš

stáhl své síly do úseku pod klášterem, odkud očekával předpokládaný útok. Kam to bylo, těžko říci. Prostor Stařečky nebo Podklášteří neskýtal ani pro tu ani pro onu stranu žádných výhod, proto soudím, že opět šlo o prostor, který během třebíčské akce již několikrát byl svědkem srážek, totiž o území u řeky poblíže Nehradova. Odpovídá to také plánu knížete Viktorina odvrátit pozornost nepřítele od míst, jimiž jedině mohl uniknouti z kláštera. Jistě to nebylo branou vedoucí na Hrádek, protože tato brána byla zřízena teprve v XIX. století, ale úmyslu odpovídá uniknutí v prostoru dnešního zámeckého dvora směrem na Kocandu. Odtud buď údolím Týnského potoka na Nové Dvory k řece nebo spíše ještě severněji po vršcích až k Ptáčovskému žlebu. Nepřítel měl býti dezorientován tím, že se výpad brzo ráno 6. června 1468 udál ve třech tlupách po 400 jezdcích, z nichž jednu vedl sám Viktorin, druhou neznámý hejtman, třetí hejtman Václav Vlček z Čenova, který měl oddíl o něco silnější. Počet výpadníků by odpovídal ztrátám během bojů o klášter asi 200 jezdců, jejichž koně se pravděpodobně staly potravou obležených.

Výpad byl kouskem neobyčejně odvážným, a jak prof. Bartoš v poslední době ukázal, velmi zapůsobil i na mysli odpůrců papežského universalismu v dalekém jižním Německu. Přesto, že uherské vojsko očekávalo útok z jiné strany, přece zbývající obléhatelé, podle některých zpráv 3000, podle jiných dokonce 4000, stačili zachytit Václava Vlčka s jeho jízdou a odrazit je zpět do kláštera. — Je však také možné, že z hlediska dalšího boje proti Matyášovi oddíl Vlčkův neměl za úkol vůbec uniknouti, nýbrž vázati početné síly nepřítele ve prospěch nejdůležitější osoby, králova syna, a potom držeti klášter nadále. Zprávy jsou však příliš sporé a nespolehlivé, případně jako zprávy kroniky Střelkovy nejisté svou časovou vzdáleností (1574), abychom si mohli učinit určitou a pravdivou představu. Jisté je, že se ústup Viktorinův dál za boje, a těžko lze věřit, že by se dál za použití válečných vozů, jejichž pomalostí by se probití vojskem Matyášovým zdrželo nebo stalo nemožným. I tak ústupové ztráty byly poměrně vysoké,

celých 25 procent. Ostatní se dostali do tábora Jindřichova, v údolí Jihlavky směrem k Vladislavi ležícího, raněni a nemocni. Únik Viktorinův byl následován přesunem ostatního českého vojska z prostoru Strážné hory k vojsku Jindřichovu. Po krátkém oddychu se obrátilo české vojsko zpět do Čech, zanechávajíc klášter s Václavem Vlčkem v kleštích obležení. Stalo se tak 9. června, který byl poznamenán posledním ústupovým bojem u potoka, přes který české vojsko přešlo na pochodu k Třebíči. O který potok šlo, zase bohužel nevíme, stejně jako nevíme, zda se české vojsko vracelo jižně od Třebíče či prostě některým údolím směřujícím do údolí Jihlavky, Ptáčovským žlebem nebo údolím Klapovky. Sám bych se klonil k první možnosti.

Uniknutí Viktorinovo znamenalo pro Matyáše těžké zklamání. Kláštera zatím nedobyl, jeho zásobovací situace se zhoršila, ztratil naději na vysokou kartu, kterou chtěl položit na stůl při přištím jednání s Jiříkem. Úspěch Viktorinův byl tak ohromující, že Matyáš ani nevěřil, že by se podnik mohl zdařit bez pomoci jeho vlastních šlechticů. Podezření padlo zejména na Rakušany, jejichž vůdce Eicingera dal spolu s jinými na čas uvrhnouti do pout. Nemohl na nich shledati viny, ale potrestal prý ty oddíly, které Viktorina nezadržely hned při počátku výpadu.

Boje u Třebíče ustaly v polovině června, kdy Matyáš s ohledem na vývoj věcí na jiných dílčích bojištích pokládal za vhodné obležení ukončit smírem s hrdinskou posádkou třebíčského kláštera. Dohodou z 15. června směl Václav Vlček odtáhnouti z kláštera svobodně, ale s polovinou koní, polovinou zbraní a se závazkem neúčastnit se bojových akcí po dobu čtyř neděl. Vlček na tento závazek mohl přistoupit tím spíše, že sám král Jiří nečinně dlouho pobýval v Polné a dokonce opět část zemské hotovosti propustil domů.

Matyáš zůstal ve svém ležení u Třebíče, jejíž klášter nyní dostal Matyášovu posádku, do 20. června. Byl zde obklopen sborem uherských biskupů a arcibiskupů, družinou nejvyšších pánů koruny svatoštěpánské a konečně i zrádci z řad české

šlechty, jako byl Zdeněk ze Šternberka, který si z krvavé kořisti Matyášovy u Třebíče bez ohledu na věc církevní, kterou předstíral hájit, ukrojil největší díl. Třebíčský opat Matěj skutečně byl po dobytí kláštera potrestán sesazením, jistě nejen pro příchylnost svou k Jiřímu, ale také proto, že nebyl myšlenkově naprostým nepřítelem kalicha. Žil totiž po svém sesazení ve vilémovském klášteře v Čechách, s jehož opatem byl již dříve v přátelství, a tento klášter později hrál svou úlohu ve východočeském náboženském hnutí. Jistoty však ani v této věci není. Opat Matěj podle Dobnera žil ještě r. 1481, kdy se účastnil volby Šimona, probošta rajhradského, za opata vilémovského kláštera stejně upadajícího, jako byl klášter třebíčský.

Zdeňkovi ze Šternberka na sjezdu v Olomouci za příliš štědrou ochotu pomáhati Matyášovi v dalším boji vojenskou pomocí na svůj náklad a také náhradou za statky zabavené králem Jiřím v Čechách věnoval král Matyáš zástavou poničené klášterství třebíčské, které bez ohledu na práva a zájmy církve pokládal za svou válečnou kořist. Matyáš ovšem nijak se později v krátké době neohlížel na zástavní právo Zdeňkovo a daroval nebo zastavoval některé části třebíčského klášterství dalším pánům, především uherským, jimž jejich válečné náklady nemohl jinak zaplatit. Některé statky, zejména vzdálenější, jako Sokolnice, Vojkovice a Telnici i jiné, dokonce prodával, aby i sám měl něco z kořisti. Rozklad hospodářský měl za následek i organizační rozklad kdysi tak slavného a bohatého kláštera třebíčského. V době zkázy Třebíče zaniká i proboštství měřínské. Asi za padesát let potom i proboštství v brněnském Komárově, která ovšem neměla už dávno jakýchkoliv styků s mateřským třebíčským klášterem.

Nás ovšem zajímají více osudy samého města Třebíče. Pro Nikodéma, dějepisce našeho města, byl hlavním informátorem kronikář Eliáš Střelka Náchodský. Nelze však vždy a všude Střelkovi věřit. Nesrovnává se s pravdou už jeho zpráva o dobytí Třebíče Janem Žižkou r. 1424, není pravdou zpráva, které i Nikodém věří ve své polemice s Kubešem, že totiž oba synové

Jiříkovi po svém odtažení od Třebíče zamířili k Mor. Krumlovu. Nikodém vytýká Matyášovi, a v souvislosti s tím i Střelkovi, že do zástavy Zdeňkovi ze Šternberka zařadil i město Třebíč, které prý od r. 1335 nepatřilo k majetku kláštera v důsledku listiny Karla, markraběte moravského, jímž se Třebíči dávají práva „královského města". Lépe chápal Střelka feudální strukturu, když se ve své kronice zmiňuje o Třebíči jako o městu poddanském. A poddanským město Třebíč mělo zůstati. Ovšem až po svém znovuvybudování, neboť po zničení sedm let pusté zůstávalo, takže trním, kopřivami a travou zarostlo, Nebo i to se rozpráví, „že vlk kozu na poli, kde nyní kostel nad městem jest, vzal a v kostele tak pustém za oltářem ji udávil a snědl." Nelze si myslit, že by město bylo docela zničeno. Bylo ovšem vypáleno, obyvatelé, pokud nezahynuli, obrátili se do sousedních měst, ale že myslili i na návrat, je viděti z toho, že i městská privilegia, jichž nebylo ještě mnoho, odnesli do Vel. Meziříčí. I plán obnoveného města ukazuje, že se stavělo na místech starých domů, když byl opuštěn nápad snad nové vrchnosti, aby se město stavělo na Hrádku, kde by bylo možno lépe je chránit a bránit. Hospodářský život nakonec zvítězil nad zájmy vojenskými, měšťanský zájem nad zájmem feudála. Než tyto osudy města v období vrcholného feudalismu vyžadovaly by si zvláštního osvětlení.

Závěrem nutno jen říci, že události u Třebíče jsou jen nepatrnou součástí historického vývoje po mohutném rozmachu české vojenské i duchovní síly ve válkách husitských. Postava Jiříka z Poděbrad svými rozpaky, svou snahou charakterním způsobem vyrovnati se s církví a zajistit národu mír, svými obdobími nečinnosti nerovná se mohutné postavě takového bojovníka, jako byl Prokop Holý, který vynikal i vysokým vzděláním nad Jiříkem z Poděbrad. Nechci tím nijak osobnost Jiříkovu snižovat, má všechny naše sympatie, musíme však míti k jeho náboženské politice své výhrady. Výhrady proto, že nepochopením nového Tábora a zejména nepochopením Jednoty a její ceny v boji českého lidu proti církvi pomáhal zeslabovati svou vlastní pozici tak, že přes všechny dílčí úspě-

chy, jako byl např. Vilémov 1469, ztrácí i možnost udržeti svému rodu český trůn, je nucen sledovati politiku jednání s polským králem Kazimírem o nástupnictví české, politiku, kterou proti Jiřímu uplatňoval i Matyáš Uherský i papež. Pro nás je tragedií nejen dočasné roztržení hlavních českých zemí pod dvojím panstvím, ale také nový král Vladislav Polský, který otevřel v duchu doby dveře feudální zvůli proti tehdejším představitelům demokratického pokroku, městům. Ze stanoviska lidského je nám velmi líto, že se nejen Slezsko od té doby navždy stává zemí německou, připravovanou německým měšťanstvem, zejména vratislavským, ke konečné anexi Pruskem. Jako nás bolí, že Jan Jiskra z Brandýsa patří k velmožům v nejbližším okolí Matyášově u Třebíče, tak nás bolí, že po stránce náboženské i stránce národnostní sami Jiříkovi synové zklamali a zmizeli mezi německou šlechtou pod jménem knížat z Minsterberka. Jak jsem řekl na počátku, zde začíná období, kdy sobectví, ba i zrada patřily k vlastnostem, jež nejsou odsuzovány, a proto se šíří, stávaly se vlastnostmi vládnoucí skupiny, která se bez ohledu na konečný dosah snažila absolutně ovládnouti všechny ostatní vrstvy ve státě. Problém je však příliš složitý, než abychom jej mohli vyřešit v tomto krátkém závěru.

* * *

Dr. Vincenc Sameš

ROK 1468 A TŘEBÍČ

K pětistému výročí dobytí a zkázy města Třebíče vojsky uherského krále Matyáše Korvína vydala Okresní knihovna v Třebíči spolu s komisí cestovního ruchu při okresním národním výboru ❦ Redakce, obálka a grafická úprava Vladimír Lavicky ❦ Tisk Grafia Třebíč 2504